

ДРУШТВЕНА СВОЈИНА

I. Друштвена својина је посебан облик колективне својине, који раније није био познат, и то је довољно да нам објасни спор о њеној правној природи, који се код нас још води са неумањеном жестином. О томе шта је друштвена својина и који односи постоје на предметима друштвене својине, а нарочито која је правна природа односа између предузећа и друштва у погледу те својине, предложено је више објашњења и створено више теорија.

Објашњење постанка већег броја теорија о друштвеној својини може се наћи у настојању да се потпуно нови односи, настали у области својине, обухвате старим појмовима. То је једна општија појава која се среће у свим областима људске делатности, а која се заснива на закону економије напора. Кад се прати историја институција једне средине и њихова правна организација примећује се да се не само мање него и веће друштвене промене поимају и описују помоћу појмова и формула које више не одговарају новом стању, уз мању или већу употребу функција. И овде као и другде људи се служе старим инструментима, поступају по навици, економишу напор. Али, постоји граница преко које тај начин поступања престаје бити користан, те је за нове односе потребно створити нове појмове. Фикције су изванредно корисно средство за развијање права, али преко извесне мере оне престају бити то и онемогућују да се види стварност. Промене у друштвеним односима захтевају нове интелектуалне инструменте помоћу којих би се оне могле непосредно и потпуно да схвате и изразе.

Полазна грешка многих правника при покушају да схвате друштвену својину је у томе што су се у том свом настојању служили правним појмовима атомизованог грађанског друштва. Основе имовинског права у том друштву су индивидуална својина и аутономија воље, а основни правни појмови су личност, субјективно право, уговор и одговорност. У погледу при-

вредне активности начело је: свака за себе, а узајамни односи регулишу се уговором, чија повреда повлачи одговорност. Личности се боре међу собом, конкуришу једна другој. Друштвеном напретку не смета што оне уништавају привредно једна другу. Накнада штете потпуно замењује извршење. Друштво је индиферентно према пропасти неке количине добара коју је уговорник одбио да прими због тога што не одговара уговореним условима.

Сасвим обратно, данас је својина главних средстава за производњу друштвена, привредном активношћу управља друштво у општем интересу, само је уговор остао средство размене, али у уским, законом одређеним оквирима. За разлику од индивидуалне својине, друштвена својина изражава друштвену солидарност, због тога су за схватање односа који се јављају у тим оквирима појмови личности и субјективно право од мале користи. За нове правне односе који настају на тим новим основима потребно је створити и друге, нове појмове који ће изражавати ту солидарност. Очигледно је да су погрешна сва схватања која у привредним предузећима виде пре свега личност, правна лица, која учествују у слободном промету као појединци у грађанском друштву, а у њиховим овлашћењима на друштвеним средствима, њихова субјективна права. Субјективно право је израз независности и суверености лица у одлучивању, а предузећа нису ни издалека независна и суверена. Она имају овлашћења да на одређени начин и у одређеном циљу управљају и располажу деловима друштвене својине. Њихов постанак зависи од друштвених органа. У извесној мери то важи и за њихово функционисање. Њихова активност је организована према друштвеним плановима у општем интересу и у интересу радног колектива. О правој личности предузећа и о њиховим субјективним правима може се говорити само са великом уздржљивошћу и не без опасности конфузије. Ти појмови биће и даље корисни у области друштвеног књиговодства и да би се разумело иступање предузећа на тржиште, али се ни при томе не сме изгубити из вида да су границе активности предузећа вишеструко одређене.

За схватање правног положаја предузећа није важно истаћи да је оно правно лице, већ да је то друштвена радна организација, скуп радних људи којима су предата одређена друштвена средства да привређују за себе и за друштвену заједницу, употребљавајући их и располажући њима на одређени начин и под одређеним условима. Оно се не поставља према друштву, као што се то чини кад му се подвлачи карактер правног лица. Оно је израз друштва, манифестација солидарности на којој је друштво засновано. Средства су друштвена и њих употребљава и њима располаже друштвена радна организација на начин који

је друштво одредило. У тим условима не може се говорити ни о каквој својини предузећа, ни потпуној ни подељеној, а друштвена својина појављује се као нов, сасвим одређен појам.

Друштвена својина је јединствена. Она припада друштву као целини и мора бити употребљена у интересу друштва. Ради постизања те сврхе њени делови предају се појединим радним организацијама да је искоришћавају за себе и за друштво. Предузеће нам се тако појављује не као правна личност, носилац права својине, потпуне или делимичне, на друштвеним средствима, ни као заступник друштва, јер дела истовремено и за себе и за друштво, већ као облик привредне активности самог друштва.

II. Ако сада погледамо поближе текстове Преднацрта Устава, видећемо да се њихова поједина решења у овој области, ако се скупе заједно и повежу, слажу са напред изнесеним теоријским погледима.

Према чл. 8, ст. 1: „Средства за производњу и друга средства друштвеног рада, као и рудна и друга природна богатства, друштвена су својина и као таква неотуђива су.” Тиме је одређен предмет друштвене својине и њен искључив карактер.

Као и свака друга својина она садржи разна овлашћења између осталог и овлашћење да се располаже стварима на којима се налази. Зато исти текст (чл. 8) у наредном ставу продужује: „Располагање појединим средствима за производњу и другим стварима у друштвеној својини и друга правна овлашћења према њима одређују се законом у складу са природом и наменом тих средстава и ствари”. Преднацрт каже да је радна организација носилац тих овлашћења према оним средствима којима управља (чл. 14, ст. 2), а онда додаје да она „може отуђити поједина средства за производњу и друга средства рада или на други начин њима *располагати*”, — што су овлашћења која у погледу приватне својине има само сопственик. Али наш текст се не задржава на томе, него одмах продужава да радна организација може тако поступати „уз обавезу да очува несмањену укупну вредност друштвених средстава којима управља” (чл. 14, ст. 3). И то везивање стварноправних овлашћења са обавезом очувања несмањене вредности друштвених средстава, што значи нужну, непрекидну реалну суброгацију, искључује сваку могућност да се у овлашћењима радних организација на друштвеним средствима види потпуно или делимично право својине на тим средствима, или које било друго раније познато право.

На ову повезаност овлашћења радних организација на друштвеним средствима и обвезе очувања тих средстава Преднацрт

се осврће описујући самоуправљање радних људи, и ту истовремено одређује обавезну сврху активности радне организације. „Самоуправљање радних људи на основу друштвеног рада обухвата нарочито њихово *право* и *дужност*: (...) да одлучују о потреби друштвених средстава и о њиховом располагању и да ова средства економски целисходно користе ради *постизања највећег ефекта* за радну организацију и друштвену заједницу, да обезбеђује развој материјалне основе свога рада и да испуњавају обавезе организације према друштвеној заједници“ (чл. 9, ст. 1, тач. 3). И ова овако одређена сврха активности радне организације, коју ова врши помоћу друштвених средстава, не дозвољава да се изоловано посматрају овлашћења радне организације на друштвеним средствима и да се у тим овлашћењима виде класична субјективна права. „Субјективна права“ радне организације састоји се више у дужностима (кад већ морамо да се служимо старим појмовима) да друштвена средства употребљава у прецизно одређеним границама своје делатности, ради постизања циља који јој је јасно одређен.

Ако са права својине пређемо на посматрање саме радне организације, она је „самостална самоуправна организација“ (чл. 14, ст. 1) и „има својство правног лица“ (чл. 14, ст. 2). Већ смо видели да се правна овлашћења радне организације на друштвеним средствима одређују законом (чл. 18, ст. 2). На један општини начин Преднацрт на једном другом месту каже: „Радна организација врши своју делатност у складу са Уставом, законима, друштвеним плановима, статутом и другим на закону заснованим прописима“ (чл. 14, ст. 4). Она је органски део друштва, и то се огледа како у њеном организовању, тако и у њеном функционисању. Друштво је заинтересовано да и једно и друго буде како треба. „Законом се може утврдити да статут у целини или поједине његове делове потврђује орган друштвено-политичке заједнице“ (чл. 18, ст. 3). Затим: „Законом се може утврдити обавеза доношења и поступак за доношење појединих општих аката радних организација и могу се изузетно предвидети, кад то траже општи интереси, одређена овлашћења надлежног органа друштвено-политичке заједнице у погледу доношења ових аката“ (чл. 18, ст. 4).

Удаљеност од појма „правне личности“, скројеног према појму „личности“ у имовинском праву грађанског друштва огледа се и у другим неким текстовима Преднацрта. Ради потпуности овог сумарног прегледа довољно је навести прописе о распуштању органа управљања радне организације и о њеном укидању. „Органи управљања радне организације могу, под условима и по поступку предвиђеном законом, бити распуштени само ако је организација тешко повредила закон или ако је

својим пословањем битно оштетила друштвене интересе“ (чл. 20, ст. 1). А затим: „Привредна организација може, под условима предвиђеним савезним законом, бити укинута ако је у немогућности да обнавља друштвена средства за производњу и друга средства рада или да испуњава друге законом одређене обавезе“ (чл. 20, ст. 2).

Сви наведени текстови показују да „правна личност“ радне организације има врло заједничког са правном личношћу са којом се срећемо у имовинском праву грађанског друштва. Тај појам данас више спада у технику друштвеног књиговодства него у основе имовинског правног поретка.

III. Да закључимо.

Друштвена својина је нова појава која се не може ни дефинисати ни описати помоћу традиционалних појмова имовинског права.

Израз „друштвена својина“ добро је нађен да се најприближније наговести њена садржина. Уосталом, у сличним пословима важније је дефинисати садржину појма него наћи тачну реч којом би он био обележен.

Ако би помоћу материјала садржаног у појединим текстовима Преднацрта покушали да дефинишемо друштвену својину, онда бисмо могли рећи: Друштвена својина је искључиво и неотуђиво право својине друштва на извесним стварима (чл. 8, ст. 1), којима управљају и којима располажу и које економски целисходно користе (чл. 9, ст. 1, тач. 3), на начин одређен законима и друштвеним плановима (чл. 14, ст. 4), друштвене радне организације ради постизања највећег ефекта (чл. 9, ст. 1, тач. 3), у интересу радне организације, радних људи и друштвене заједнице (чл. 10, ст. 1).

(Анали Правног факултета у Београду, 1962, бр. 3—4)

A SUMMARY

SOCIAL OWNERSHIP

Social ownership is a special kind of collective ownership, which has not been known before, and that is enough to explain to us the dispute as to its legal nature, which is being kept alive with consistent fervour.

The explanation of the origin of numerous theories concerning social ownership may lie in the effort to incorporate new relations, formed in the field of ownership, into old concepts. That is a more general intention to be encountered in all fields of human activities, which is based on the law of the economy of effort. But there is a limit beyond which that method of behavior ceases to be beneficial, so that it is necessary to form new concepts for the new relations. Fiction is a very useful means of development of law, but over a certain limit it is not that any more, blocking the sight of reality.

Social ownership is a new phenomenon which cannot be described or defined by way of traditional concepts of property law. If any attempt were made to define social ownership with the aid of the material in some of the texts of the Preliminary Draft of the Constitution, it could then be said: that social ownership is the exclusive and inalienable right of ownership of society over certain property, which is managed and disposed, economically and suitably utilised, in the manner provided by the law and the social plan, by the social work organizations, for the purpose of achieving the highest possible effect, in the interest of the work organisations, the working people and the social community.

This article was written on the occasion of the completion of the Preliminary Draft of the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in 1962, which was passed in the succeeding 1963, as the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

RÉSUMÉ

LA PROPRIÉTÉ SOCIALE

La propriété sociale est une forme particulière de la propriété, qui n'était pas connue auparavant, cela suffit nous expliquer la controverse sur sa nature juridique, qui se poursuit chez nous avec beaucoup d'ardeur.

L'explication de la formation d'un assez grand nombre de théories relatives à la propriété sociale peut être trouvée dans le tendance à ce que les rapports entièrement nouveaux, qui se sont formés dans le domaine de la propriété, soient englobés dans les notions anciennes. C'est un fait général que l'on rencontre dans tous les domaines de l'activité humaine, et qui est basé sur la loi de l'économie des efforts. Mais il y a une limite par laquelle cette manière d'agir cesse d'être utile, et il est nécessaire de créer de nouvelles notions pour les nouveaux rapports. Les fictions sont d'une très grande utilité pour le développement du droit, mais au-delà d'une certaine mesure elles cessent d'être cela et rendent impossible de voir la réalité.

La propriété sociale est un fait nouveau qui peut pas être défini ni décrit à l'aide des notions traditionnelles du droit patrimonial. Si à

l'aide du matériel contenu dans les divers textes de l'Avant-projet de la Constitution on essayait de formuler la définition de la propriété sociale, alors on pourrait dire: La propriété sociale est le droit exclusif et inalienable de la propriété de la société sur certains biens, que gèrent et dont disposent et qu'utilisent d'une façon économiquement opportune, de la manière déterminée par les lois et les plans sociaux, les organisations de travail sociales aux fins de la réalisation de l'effet de la plus grande importance, dans l'intérêt de l'organisation de travail, des travailleurs et de la communauté sociale.

L'article a été écrit à l'occasion de l'Avant-projet de la Constitution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie de 1962, qui a été adoptée l'année suivante (1963) comme Constitution de la RSF de Yougoslavie.